

УДК 168.5:159.9.018.5

ДІАЛЕКТИЧНИЙ МЕТОД ГЕГЕЛЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАННЯ В ПСИХОЛОГІЇ: КЛАСИФІКАЦІЯ МИСЛЕННЯ (ДО 200-РІЧЧЯ ОПУБЛІКУВАННЯ ПРАЦІ ГЕГЕЛЯ «НАУКА ЛОГІКИ»)

Суханов В.Ю.

Енергодарський Центр дитячої та юнацької творчості

Ступінь «наочного моделювання» (Л. Венгер) доповнює класифікацію мислення «трійка», яка відповідає стороні «змісту матеріалу» в кубічній моделі інтелекту Дж. Гілфорда. Комбінування категорій з двох пар протилежностей «видимість – сутність» і «явище – зняття» розкриває генезис чотирьох ступенів класифікації і дозволяє спроектувати діалектичний метод на рівень психології: 1. Явище сутності = наочне моделювання, або символічне (мислення). 2. Явище видимості = наочне-дієве, або поведінкове. 3. Зняття видимості = образне. 4. Зняття сутності = смислове, або семантичне. За аналогією парні категорії «форма – зміст» і «спокій – рух» комбінують ступені іншої лінії розвитку: 1. Емоції (у фізиці – час). 2. Цінності (простір). 3. Знання (поле). 4. Мислення (енергія). За допомогою методу тріади відтворюється категоріальний перехід від другої лінії розвитку до першої.

Ключові слова: класифікація мислення «трійка», наочне моделювання, кубічна модель інтелекту Гілфорда, система категорій діалектики і фізики, тріада Гегеля, лінії розвитку психіки, з'єднання категорій парами, зовнішнє і внутрішнє, явище і зняття, видимість і сутність, форма і зміст, спокій і рух, ритм і перехід.

Постановка проблеми. Категорії діалектики, як «всезагальні філософські поняття, за допомогою яких розкривається суперечливий характер буття» [25, с. 273-274], лежать в основі людського знання і, в своїй сукупності, покликані

відображати картину об'єктивної будови світу. Система категорій діалектики повинна надавати організуючий вплив на категоріальну будову окремих наукових дисциплін. І навпаки: критерієм об'єктивності системи категорій діалектики

покликані стати підсистеми окремих дисциплін, які можуть бути підтверджені (або спростовані) практикою. «Енциклопедія філософських наук» Г. Гегеля стала вінцем категоріальної системи. Однак з того часу не вживалося наступних, конкретних кроків, що з'єднували б категоріальний апарат філософії з методологією окремих наук. В даний час наукові «прориви» відбуваються на межах дисциплін. У зв'язку з цим особливо актуальним стає наведення мостів між системою категорій діалектики, розробленою Гегелем, і термінологічним інструментарієм окремих наук, включаючи психологію.

Аналіз досліджень і публікацій по темі. Як приклад предметом нашого дослідження стане відома з часів радянської психології тріступінчата класифікація мислення «трійка»: наочно-дієве, наочно-образне (або образне) і словесно-логічне (або абстрактне) мислення [7, с. 107-108; 12, с. 121-123]. На Заході ці ж ступені мислення досліджувалися під іншим кутом зору женецькою школою психології Ж. Піаже (періоди доопераціонального мислення, конкретних і формальних операцій [26]). У класичному варіанті «трійки» на наочно-дієвому етапі дитина не здатна мислити без опори на зорове сприйняття об'єкта і без безпосередніх маніпуляцій з ним. На наочно-образному етапі дитина вже не маніпулює об'єктом, а використовує виключно зір і навчається трансформувати об'єкт в розумі. У психології цей етап отримав назву «інтеріоризації» і «внутрішнього плану дій» [9]. На етапі розвитку абстрактного мислення дитина вчиться висловлювати свої думки у словесній, алгебраїчній та геометричній формах з опорою на логічні конструкції.

Важливою подією в розвитку цієї класифікації стали дослідження у віковій психології початкового етапу в розвитку дитячого мислення, який отримав назву «наочного моделювання» (Л. С. Виготський [8], Л. А. Венгер [18]). Цей етап передуює становленню наочно-дієвого мислення і полягає в первинному символічному відображенні дитиною оточуючих об'єктів, своїх потреб і емоцій. Це жести, міміка, звуки і примітивні слова, рольові ігри, використання зовнішніх предметів в якості символів. Це період освоєння умовної мови, або способу спілкування дитини з оточуючим світом, за допомогою якого вона зможе сформулювати у себе наступні ступені мислення. Своє класичне відображення ця примітивна мова отримала в наскельних малюнках первісної людини, в ієрогліфічних мовах і в жестах - у індіанських народів. Цей фундаментальний ступінь мислення блискуче використав у своїй педагогічній практиці донецький педагог В. Ф. Шаталов у вигляді «таблиць опорних сигналів» [28]. Ступінь наочного моделювання не був введений в класичну «трійку», хоча деякі сучасні українські психологи (наприклад, С. Д. Максименко [14, с. 165-167]) ввели символічне мислення до складу її другого ступеня. Орієнтована на потреби практики кубічна модель інтелекту Дж. Гілфорда виділила всі чотири названі ступені, але ігнорувала при цьому принцип розвитку. На координаті «природи матеріалу або інформації, на основі якої здійснюються дії», вони отримали назви, відповідно, символічного, поведінко-

вого, образного і семантичного змісту мислення [30]. Правда, поведінкове мислення в більшій мірі відображало здатність до розуміння логіки дій соціальних партнерів, ніж здатність оперувати об'єктами при безпосередньому їх сприйнятті. Винятком із загальної традиції стала дисертація О. О. Барташнікова [1], в якій при класифікації видів оперативної пам'яті (ОП) було застосовано метод виділення подібностей і відмінностей між ступенями розвитку. В його основу було покладено той же принцип, яким керувався Гегель при систематизації категорій. Першим критерієм для класифікації ОП по цій лінії було покладено «виконання діяльності з опорою на реальні (безпосередньо подані) об'єкти або без такої»; другим – «оперування образом об'єкта або його смисловим значенням». Таким чином, були виділені ті ж три ступені: 1. Практична ОП (з опорою на реальні об'єкти). 2. Образна ОП (без опори на реальні об'єкти, оперування їх образами). 3. Смислова ОП (оперування смисловим значенням об'єкта). Комбінуючи подібності та відмінності далі, слід було очікувати, що класифікація ОП по цій лінії буде успішно завершена останньою комбінацією, що поєднує опору на реальний об'єкт та оперування смисловим значенням іншого об'єкта, але, певно, завадили традиції.

Знаменно, що кубічну модель Гілфорда і класифікацію, яка описана в дисертації Барташнікова, об'єднує їх відповідність принципу практичної критеріальності. Остання полягає в тому, що кожен малий кубик Гілфорда (з цих, що складають його великий куб) і кожна комбінація ознак ОП в її класифікації можуть бути практично змодельовані тесами, які ставлять ці фактори (або функції) під переважне навантаження. Важливим є також той факт, що обидві класифікації мають багатовимірну будову.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Неважко помітити, що створювачі класифікацій мислення (крім Барташнікова) не намагалися систематизувати подібності та відмінності між рівнями і факторами. Крім того, ні в одній з робіт ми не зустріли спроб співвіднесення категоріальної побудови психології з системою категорій діалектики.

Ціль та задачі. Виходячи з цього, завданнями нашої статті є: визначення категорій діалектики, що включають в себе психологічні поняття, які відображають подібності та відмінності між ступенями мислення; систематизація на їх основі ступенів класифікації мислення; на основі описаного Гегелем переходу одних пар категорій в інші визначення другої лінії розвитку, в основі якої лежать пари категорій, що переходять в пари досліджуваної класифікації. Останнє завдання є метою нашої роботи.

У даній статті ми обмежимося систематизацією лише одного фрагмента класифікації мислення, який ми будемо називати далі «доповненою трійкою» (доповненою рівнем «наочного моделювання» за Венгером).

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглянемо в якості інструменту подальшого дослідження метод тріади, застосований Гегелем в «Науці логіки». Ця тріада є кватернер, що складається з двох взаємопов'язаних пар протилежностей: «загальне – особливе» і «оди-

ниче – всезагальне (універсальне)» [10, с. 345-347]. Виходячи з потреб педагогічної практики, покликаної формувати психіку індивіда, ми, на відміну від Г. Гегеля, ставимо себе на місце Творця, а не Духа, що пізнає себе на шляху повернення до себе. У зв'язку з цим порядок ступенів в тріаді Гегеля буде в ряді випадків зворотним. Таким чином, до першого ступеня названого кватернера, або «полюсу Духа» (тезису), ми повинні будемо віднести категорію «всезагального», або «універсального», під яким слід розуміти якийсь первинний, недіалектичний (за А. В. Брушлінським) синкрет. В якості своєї протилежності (антитезису) цей синкрет на другому ступені виділяє з себе гносеологічну пару «загальне – особливе». Третьюму, «полюсу природи» (синтезису), що об'єднує ступені, відповідає категорія «одиночного». Останній є і «загальним», і «особливим» і, за логікою, є кон'юнкцією (єдністю) гносеологічної пари. Первісне «всезагальне», як полюс Духа, є її протилежністю і не вмещає в себе ні «загальне», ні «особливе» (рис. 1).

Рис. 1. Тріада Гегеля як інструмент систематизації категорій

Джерело [10, с. 345-347]

Використовуючи розглянутий вище кватернер як інструмент, Гегель побудував систему взаємопов'язаних пар діалектичних категорій, в якій з кожної попередньої пари зростає подальша. За допомогою сходження від абстрактного до конкретного спробуємо спроекувати метод Гегеля на досліджувану нами «доповнену трійку». Виділимо загальне і особливе у першій і другій парі її ступенів.

Загальне. На перших двох ступенях об'єкт сприймається суб'єктом безпосередньо, через органи відчуттів; на третьому і четвертому ступенях – опосередковано, через своє психічне відображення. Першій парі ступенів відповідає діалектична категорія «зовнішнього», другій – «внутрішнього». Цю пару категорій, введених Кантом, в даний час включають в число основних лише деякі експерти [25, с. 95-96; 19, с. 279-281], але в різних значеннях. В даному випадку ми, як і Гегель, відносимо категорії «зовнішнього» і «внутрішнього» до класу категорій пізнання, а не природи, як це прийнято в більшості випадків в наш час. Разом з В. І. Шинкаруком [25, с. 96] ми вважаємо «зовнішнє, як річ-для-нас, а внутрішнє, як річ-в-собі». В цьому випадку вони будуть відповідати психологічним поняттям «екстеріоризації» і «інтеріоризації». З першої з них збігається за змістом інша категорія – «явище»,

що класично не має пари [10, с. 281-282]; друга ж передбачає «привласнення» зовнішнього об'єкта суб'єктом за допомогою відображення його в розумі у вигляді образу і, далі, у вигляді смислу (поняття). У класичній філософії такому відображенню відповідає термін «зняття».

Категорія «внутрішнього» у Гегеля не цілком конкретизована: в тексті немає прямих вказівок на включеність в це поняття образного мислення, що не спирається на сприйняття, хоча це і впливає опосередковано з її протиставлення категорії «зовнішнього». Ця неконкретність, поряд із застосуванням цієї пари в схожій логічній формулі разом з парою «сутність – видимість» (наприклад, [10, с. 312]), дала привід для ототожнення цих пар і «втрати» у ряду сучасних філософів ступені «образного поза сприйняття» – того проміжного ступеня, який опосередковує «явище» і «сутність». Психологія, що знаходиться ближче до практики, в більшості випадків відмежовує ступінь «образного поза сприйняття». Так, наприклад, О. Г. Маклаков поділяє теоретичне мислення на «образне» і «понятійне» [13, с. 301-303]. Що ж стосується «Науки логіки», то ми все ж знаходимо в ній іншу пару понять, яка разом з парою «видимість – сутність» однозначно передбачає існування проміжного ступеня «образного поза сприйняття». Це поняття «реальності» (наявного буття) і «ідеальності» (для-себе-буття) [10, с. 236]. «Ідеальність» включає в себе і «образне поза сприйняття», і «понятійне», в той час як «сутність» – тільки «понятійне».

Особливе. На перших двох ступенях суб'єкт: у першому випадку має справу з конкретним об'єктом, який виконує знакову функцію і замінює якийсь інший, що володіє невизначеністю форми; у другому – з конкретним об'єктом, що представляє самого себе. На наступних двох ступенях: в першому випадку суб'єкт має справу з реальним об'єктом, але представленим не безпосередньо, а у вигляді своєї психічної копії-образу – не має значення, від якого аналізатора; у другому випадку – суб'єкт має справу з об'єктом, що володіє невизначеністю форми і належить до категорії смислів або призначень.

Тепер згрупуємо ступені мислення «доповненої трійки» іншим способом: на внутрішню (другий і третій ступені) і зовнішню пари (четвертий і перший ступені).

Загальне. Внутрішня пара ступенів мислення представлена об'єктами, які характеризуються (граничною) визначеністю. Для позначення такого роду об'єктів в основних західних мовах використовуються артиклі: the, der, le. В цьому випадку психологія називає мислення «конкретним». Гегель співвідносить його з категорією «видимості», яка протилежить «сутності» і лише «знаходиться на шляху до явища» [10, с. 295]. («Видимість» видається не зовсім вдалим терміном, оскільки передбачає участь в роботі на перших двох ступенях мислення тільки зорового аналізатора). Але так само, як і «внутрішнє», поняття «видимості» у Гегеля недостатньо конкретизовано. Якщо побічно очевидно, що «видимість» – це те, що «не-сутність», а значить – і «образне поза сприйняття», то у прямому її визначенні немає віднесення до видимості «психічного відображення реального об'єкта». Це «буття безпосе-

редне ... як зняте» («гола видимість») [10, с. 265], «найближча істина буття або безпосередності» [10, с. 295], і нічого більше про «видимість» не йдеться. Як результат, ступінь «образного поза сприйняття» був втрачений, і сучасна філософія використовує категорію «видимості» в смислі «спотвореної реальності», або «кажимості» [19, с. 282]. Д. Кирик пропонує альтернативою «видимості» категорію «існування» [25, с. 623], яка також розглядається Гегелем як пара для «сутності» [10, с. 287-289], але «існування» ще жорсткіше обмежує полюс «не-сутності» «образним при сприйнятті». Автор цієї статті пропонує зберегти в подальшому використанні категорії «видимості» в класичному розумінні: в якості психічного відображення реальних об'єктів як за участю їх сприйняття за допомогою будь-якого з аналізаторів, так і без нього.

Зовнішня пара ступенів мислення представлена такими об'єктами, котрі не можуть бути сприйняті безпосередньо. Це узагальнені об'єкти і їх смисли. Для їх позначення в основних західних мовах використовуються артикли: *op*, *ein*, *un*. Психологія в цьому випадку називає мислення «абстрактним», в філософії йому відповідає категорія «сутності». В езотеричній науці категоріям «видимості» і «сутності» відповідають категорії «очевидності» і «дійсності» (останній термін за значенням не збігається з таким в класичній філософії) [15, 3.225, 3.231].

Особливе. У внутрішній парі на другому ступені конкретний об'єкт відображається при його безпосередньому сприйнятті, а на третьому – без його участі. У зовнішній парі: на четвертому ступені суб'єкт мислить абстрактно і без опори на будь-які зовнішні об'єкти – це мислення називають також безобразним (по О. Кюльпе [16, с. 352]); на першому – суб'єкт при мисленні про абстрактні об'єкти спирається на їх конкретні заступники, які ним безпосередньо сприймаються і виконують роль символів.

Конкретизуючи психологічний зміст двох категоріальних пар, що лежать в основі класифікації «доповнена трійка», ми виявили і інші пари понять, схожих за змістом з основними. Таким чином, виникла необхідність додаткового групування цих пар по класам різного рівня: класу загальних категорій, або категорій Духа, класу гносеологічних категорій і класу окремих дисциплін, або категорій природи. Наприклад, категорії кватернера на рис. 1 мають різну полярність, але в цілому вони повинні бути віднесені до класу гносеологічних, або пізнавальних категорій. Спробуємо тепер згрупувати всі ті пари категорій, які зустрілися нам при дослідженні «доповненої трійки». Зокрема, автор пропонує віднести пари: «явище – зняття», також «реальне – ідеальне», і «видимість – сутність» – до класу загальних категорій; «зовнішнє – внутрішнє» і «конкретне – абстрактне» – до класу гносеологічних категорій; «екстеріоризація – інтеріоризація» і «безобразне [16, с. 352] – образне» – до класу категорій природи (психології).

В одній з попередніх наших публікацій було описано метод з'єднання ознак парами, відомий з часів Стародавнього Єгипту [24, рис. 3]. Згодом він зустрічається у К. Юнга [27], І. Бріггс-Майерс [6], Г. Айзенка [24, рис. 2 (аналогічно рис.

3)]. В усіченому вигляді він був використаний при класифікації ОП [1]. Автор даної статті застосував цей метод при класифікації ступенів інших ліній розвитку психіки за допомогою з'єднання категорій діалектики парами [20; 21; 22; 23]. Нижче ми використовуємо його при класифікації ступенів лінії розвитку «доповнена трійка». 1. Наочне моделювання, або, за Гілфордом, символічне мислення представляє собою єдність «явища» і «сутності». 2. Наочно-дієве, або, за Гілфордом, поведінкове мислення представляє собою єдність «явища» і «видимості». 3. Образне (поза сприйняття) мислення представляє собою єдність «зняття» і «видимості». 4. Смысловое, або, за Гілфордом, семантичне мислення представляє собою єдність «зняття» і «сутності» (рис. 2).

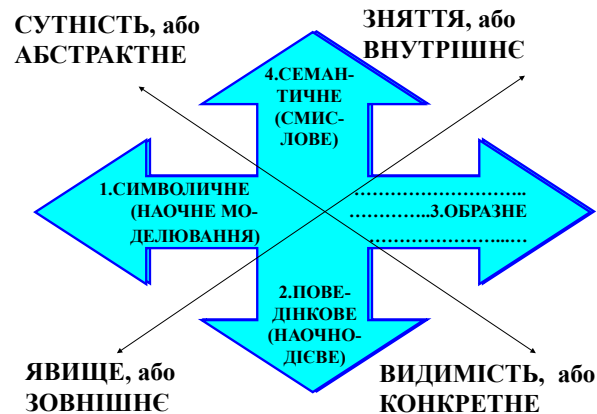

Рис. 2. Класифікація мислення «доповнена трійка» методом з'єднання категорій діалектики парами
Розробка автора за джерелами [24, рис. 2, 3; 30]

Наступним кроком є встановлення зв'язків між «доповненою трійкою» і іншою, вибудованою нами раніше лінією розвитку психіки на основі діалектичного методу Гегеля. У безпосередньому зв'язку з парою «видимість – сутність» він розглядає пару категорій «форма – зміст» і в якості їх «синтезису» пропонує категорію «субстанції», яку потім замінює категорією «сутності». Остання є «точка входу» в категоріальну основу «доповненої трійки». В одній з попередніх публікацій ми досліджували лінію розвитку, в основі якої лежала пара «форма – зміст» в зв'язку з парою «спокій (рівновага) – рух». Паралельно розглядалася лінія розвитку за участю цих пар категорій у фізиці [22, рис. 3, 2].

1. Рух форми, або сфера емоцій (час).

2. Спокій форми, або сфера цінностей, особистість у вузькому смислі (простір). Коли ми відносили емоції і цінності до категорії «форми», то виходили з того факту, що вони є продовженням «відчуттів» і «чуттєвого» у смислі, який вкладає Гегель [10, с. 110, 114].

3. Спокій змісту, або сфера інтелектуальних умінь і знання (поле або маса, за Гегелем – сила).

4. Рух змісту, або мислення (енергія) (рис. 3).

З часу написання «Науки логіки» зміст, вкладений в категорії на рис. 3 (і 4), еволюціонував. Гегель і сам пише про неминучу еволюцію смислу категорій в зв'язку з еволюцією людського знання [11, с. 20]. «Енергія» і «поле» відносяться до матеріальних феноменів таким же чином, як

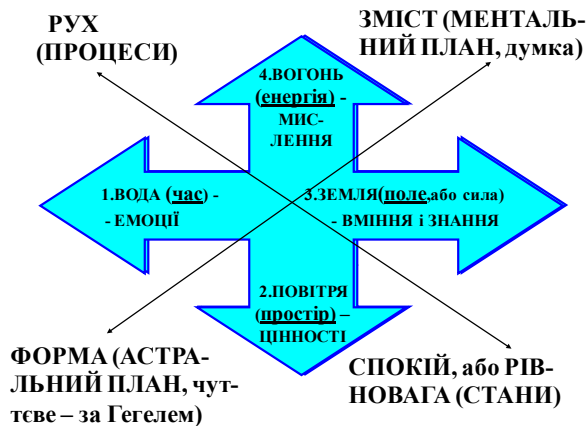

Рис. 3. Співвідносна класифікація стихій, категорій фізики і психології методом з'єднання категорій діалектики парами

Розробка автора за джерелами [24, рис. 2, 3; 3, с. 67, 87; 4, с. 42; англ. вид.: с. 32]

«простір» і «час». Крім того, на прикладах рис. 2 і 3 ми робимо важливе для себе відкриття: основні категорії наукової дисципліни (психології, фізики), які відображають явища світу природи, не є меншими поняттями усередині окремих всезагальних філософських категорій, що відображають першоеlementи, але є їх комбінаціями, які поєднуються парами.

Так як ми в своєму дослідженні рухаємося в зворотному напрямку в порівнянні з Гегелем, то «синтезисом» форми і змісту ми повинні покласти «матерію», в той час як «субстанція», яка первісно розуміється як «праматерія» (ефір – за Г. І. Шиповим), повинна займати полюс «тезису», або Духа. Відновлюючи триаду Гегеля для пари «форма – зміст», розглянемо її будову на рівні психологічного знання. В езотериці рівню форми (за Гегелем – «чуттєвого») відповідає астральний план, а рівню змісту (за Гегелем – «уявлення» і «думки» [10, с. 112-116]) – ментальний [3, с. 67, 77, 95]. У цьому випадку: «видимість» на рівні форми буде представлена емоційними відносинами до конкретних об'єктів, а на рівні змісту – конкретними розумовими об'єктами, функціями та діями; «сутність» на рівні форми має справу з безоб'єктними емоціональними станами і процесами, наприклад, радості або страху, а на рівні змісту – з абстрактними об'єктами і мисленням. Єдністю (кон'юнкцією) «форми» і «змісту» (чуттєвого і розумового) є «особистість» в широкому смислі слова, яка є і «чуттєве», і «розумове». (В езотериці в якості поєднання астрального і ментального планів розглядається також явище нижчого злиття: «кама-манаса» [5, с. 297; англ. вид.: с. 356]). Аналогічного погляду на місце категорії «особистості» в системі психологічного знання дотримується і традиційна психологія.

Протилежністю «особистості» в езотеричній науці вважається «душа», яка є «і не чуттєве і не розумове». Протиставляючи «душу» і «тіло», езотерика визначає останнє, як трирівневу систему: власне фізичне тіло і його ефірну (польову) складову, а також астральну (чуттєву) і ментальну (розумову) складові. «Уебстер (словник, вид. 1923 г.) визначає душу дуже цікаво і, з точки зору східної мудрості,

дуже точно. "Сутність, яку можна досягнути як суть, субстанція, або спонукальна причина індивідуального життя, особливо життя, яке виражається у фізичній активності; провідник індивідуального існування, що за своєю природою окремих від тіла і, як зазвичай вважають, має незалежне існування" [2, с. 56; англ. вид. 1930: – s. 73]. Вважається, що у індивіда, у якого душа починає домінувати, у відносинах з оточуючими наростає безособовість, тобто, індивід перестає діяти, відчувати, мислити з точки зору окремої особистості (своїї або деякої іншої). Його життя починає підкорятися інтересам (групового) більшого цілого. Різниця в житті індивіда настільки ж різюча, як і при переході від провідної ролі форми (бажань) до провідної ролі змісту (ментальної волі). У сучасній традиційній психології «душа» розглядається в рамках поняття «совість». Виходячи з останнього визначення Уебстера, ми співвідносимо категорію «душі» з категорією «сутності», завершуючи таким чином перехід від пари категорій одної лінії розвитку (форма і зміст) до такої на іншій лінії (видимість і сутність) (рис. 4).

Рис. 4. Триада Гегеля: перехід пари «зміст – форма»

Розробка автора за джерелами [10; 5, с. 284; англ. вид.: с. 389; 2, с. 56; англ. вид.: с. 73]

Можна очікувати, що друга пара цієї ж лінії «спокій – рух» також повинна мати аналогічний перехід до другої пари «доповненої трійки» «зовнішнє – внутрішнє». Категорія «руху» є однією з основних в сучасній філософії. Її протилежність, категорія «спокою», присутня в числі п'яти основних у Платона, але потім виконує епізодичні ролі у Гегеля [11, с. 68-69] і Енгельса в якості «рівноваги» як синтезу «притягання» і «відштовхування» [29, с. 561-564] і, нарешті, зовсім віддається забуттю. В езотеричній науці категорії «спокою» (тамаса) і «руху» (раджаса) розглядаються в якості гун, які з'єднуються третьою: «ритмом» («саттвасом»), – яка є «і те, і інше» [4, с. 42; англ. вид.: с. 32]. Згідно, наприклад, тлумачному словнику (том 8, 1977, с. 542), під ритмом розуміється «рівномірне чергування впорядкованих елементів (звукових, мовних, зображальних і т. ін.), циклів, фаз, тих чи інших процесів і явищ». У класичній філософії поняття «ритму» відсутнє, як відносно нове, але розглядається Гегелем в рамках категорії «руху» в якості «синтезису» простору і часу [11, с. 59-68]. У «Науці логіки» ми вже маємо справу з психічним рівнем цієї триади [10, с. 228-234]. «Синтезис» пари-антитезису «становлення – наявне буття» (або «рух – спокій») є «дурна нескінченність» (ритм), вихід з якої тільки в «переході» (полюсі «тезису»). Але і явище, яке розглядається у Гегеля як процес, «рухається вперед в

нескінченному опосередкуванні стійкою формою» (рефлексією-в-саме-себе) і відсутністю стійкості (рефлексії-в-інше) [10, с. 295-298]. Таким чином, «явище ритму» є другою точкою входу в лінію розвитку «доповнена трійка», безперервність якого визначає категорію «свідомості». Протилежний йому полюс «буття-в-собі», або «зняття» (використання тут поняття «зняття» може бути оскаржене) не має відносин [10, с. 298] і тому є «не тим і не іншим» (рис. 5).

Висновки і перспективи. За допомогою системи категорій і діалектичного методу Гегеля вдалося систематизувати фрагмент класифікації мислення. Застосування методу вимагає: елімінації ліній психічного розвитку; визначення подібностей і відмінностей ступенів на цих лініях; по чергове комбінування категорій з двох пар протилежностей, що включають знайдені подібності та відмінності. Виконання цих умов дозволило доповнити класифікацію мислення «трійка» до чотирьох ступенів. Схематично перехід категоріальних пар за методом Гегеля від однієї лінії психічного розвитку в іншу («доповнена трійка») може бути зображений так:

1. (Форма / \ зміст) => (видимість =/= сутність);

(Форма – зміст) = (чуттєве, або астральний план – думка, чи ментальний план);

(Видимість – сутність) = (особистість; конкретне мислення – душа; абстрактне мислення).

2. (Спокій / \ рух) => (явище ритму =/= зняття, або перехід)

(Спокій – рух) = (стани – процеси);

(Явище ритму – зняття, або перехід) = (сві-

домість; практичне мислення – буття; теоретичне мислення [13, с. 301-303]).

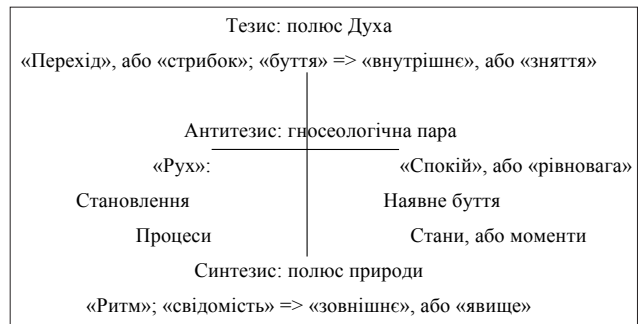

Рис. 5. Тріада Гегеля: перехід пари «рух – спокій»

Розробка автора за джерелами [10; 4, с. 42; англ. вид.: с. 32]

Додаткове групування схожих за змістом категоріальних пар по трьом класам, застосоване в даній статті (всезагальні, або категорії Духа; гносеологічні; спеціальні, або категорії природи), сприяє систематизації наукового знання.

Моделювання тестами елімінує навантаження ступенів психічного розвитку та вирішує питання критеріальності для системи категорій діалектики.

Найближчим завданням по лінії розвитку «доповнена трійка» є побудова схем переходу категоріальних пар «сутності – видимості» і «внутрішнього – зовнішнього» в пари наступної лінії розвитку [20]. Також вважається необхідною категоріальна побудова шостої лінії розвитку: лінії логічного і комбінаторного (за Кантом – конструюючого) мислення.

Список літератури:

1. Барташников А.А. Психологические особенности и формирование оперативной памяти у школьников и шахматистов. – Автореф. дисс. канд. психол. наук. – М.: НИИОПП АПН СССР, 1988. – 19 с.
2. Бейли А. Душа и ее механизм: проблема психологии. – М.: Навна-3, 2003. – 128 с.
3. Бейли А. О космическом огне. Психологический ключ к «Тайной Доктрине». – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 960 с.
4. Бейли А. Свет души. (Пересказ Йога Сутра Патанджали). – М.: Навна-3, 2000. – 384 с.
5. Бейли А. Эзотерическая психология. – Том 1. – М.: Читра, 2000. – 384 с.
6. Бриггс-Майерс И., Майерс П. МВТИ. Определение типов. У каждого свой дар. – М.: Бизнес Психологи, 2010. – 320 с.
7. Варій М. Й. Психологія: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / М. Й. Варій. – Вид. 2. – Київ: Центр учбової літератури. – 2009. – 288 с.
8. Выготский Л. С. Мышление и речь. – Изд. 5. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
9. Гальперин П. Я. Лекции по психологии: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Книжный дом «Университет», Высшая школа, 2002. – 400 с.
10. Гегель Г. В. Ф. Наука логики // Энциклопедия философских наук. – Том 1 / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1974. – 501 с.
11. Гегель Г. В. Ф. Философия природы // Энциклопедия философских наук. – Том 2 / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1975. – 695 с.
12. Крутецкий В. А. Психология: Учебник для учащихся пед. училищ. – М.: Просвещение, 1980. – 352 с.
13. Маклаков А. Г. Общая психология: Учебник для вузов. – СПб, Питер, 2008. – 583 с.
14. Максименко С. Д., Соловйенко В. О. Загальна психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
15. Община / Рерих Е. И. – Riga: «AGNI JOGAS» IZDEVUMS, 1926. – 245 с.
16. Психология: библиографический словарь / Ред. Н. Шихи, Э. Дж. Чепман, У. А. Конрой. – СПб: Евразия, 1999. – 832 с.
17. Психологічний словник / Ред. В. І. Войтко. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.
18. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания / Л. А. Венгер, Е. Л. Агаева, Н. Б. Венгер и др. / Ред. Л. А. Венгер. – М.: Педагогика, 1986. – 224 с.
19. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – Изд. 2. – М.: Гардарики, 2008. – 736 с.
20. Суханов В. Ю. Базові категорії і систематизація психологічного знання [Текст] / В. Ю. Суханов // «Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Київ, 7-8 травня 2015 року). – Ч. II. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 31-33.
21. Суханов В. Ю. Дослідження ступенів розвитку самосвідомості методом з'єднання базових категорій парами [Текст] / В. Ю. Суханов // «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (м. Ужгород, 08-09 квітня 2016 г.). – Ч. II. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 154-157.

22. Суханов В. Ю. З'єднання категорій парами – ключ до синтезу наукового знання [Текст] / В. Ю. Суханов // «Актуальні питання сучасної науки» (м. Львів, 16-17 жовтня 2015 р.). – Ч. II. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 16-19.
23. Суханов В. Ю. Поєднання категорій парами і діяльнісний підхід в психології [Текст] / В. Ю. Суханов // «Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Харків, 04-05 грудня 2015 р.). – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2015. – С. 136-139.
24. Суханов В. Ю. Рольовий підхід і властивості темпераменту: шлях до класифікації через коло Айзенка [Текст] / В. Ю. Суханов // Молодий вчений. – 2015. – №9. – С. 139-144.
25. Філософський енциклопедичний словник. / Заг. ред. В. І. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
26. Флейвелл Д. Х. Генетическая психология Жана Пиаже. – М.: Просвещение, 1967. – 622 с.
27. Шарп Д. Психологические типы. Юнговская типологическая модель. – Изд. 2. – СПб: Б. С. К., 1996. – 216 с.
28. Шаталов В. Ф. Опорные конспекты по кинематике и динамике. Из опыта работы. Книга для учителя / В. Ф. Шаталов, В. М. Шейман, А. М. Хаит. – М.: Просвещение, 1989. – 142 с.
29. Энгельс Ф. Диалектика природы // Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. – Изд. 2-е. – Т. 20. – С. 339-626.
30. Guilford J. P. Three faces of intellect // The American Psychologist, 1959, 14, № 8. – S. 132-156.

Суханов В.Ю.

Енергодарський Центр дитячого і юнацького творчості

ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ МЕТОД ГЕГЕЛЯ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ЗНАНИЯ В ПСИХОЛОГИИ: КЛАССИФИКАЦИЯ МЫШЛЕНИЯ (К 200-ЛЕТИЮ ОПУБЛИКОВАНИЯ ТРУДА ГЕГЕЛЯ «НАУКА ЛОГИКИ»)

Аннотация

Ступень «наглядного моделирования» (Л. Венгер) дополняет классификацию мышления «тройка», которая соответствует стороне «содержания материала» в кубической модели интеллекта Дж. Гилфорда. Комбинирование категорий из двух пар противоположностей «видимость - сущность» и «явление - снятие» раскрывает генезис четырех ступеней классификации и позволяет спроецировать диалектический метод на уровень психологии: 1. Явление сущности = наглядное моделирование, или символическое (мышление). 2. Явление видимости = наглядно-действенное, или поведенческое. 3. Снятие видимости = образное. 4. Снятие сущности = смысловое, или семантическое. Аналогично парные категории «форма – содержание» и «покой - движение» комбинируют ступени другой линии развития: 1. Эмоции (в физике - время). 2. Ценности (пространство). 3. Знания (поле). 4. Мышление (энергия). Посредством метода триады воспроизводится категориальный переход от второй линии развития к первой.

Ключевые слова: классификация мышления «тройка», наглядное моделирование, кубическая модель интеллекта Гилфорда, система категорий диалектики и физики, триада Гегеля, линии развития психики, сочетание категорий парами, внешнее и внутреннее, явление и снятие, видимость и сущность, форма и содержание, покой и движение, ритм и переход.

Suhanov V.Yu.

Energodar Center of Child and Youth Creativity

HEGEL'S DIALECTICAL METHOD AND SYSTEMATISATION OF KNOWLEDGE IN PSYCHOLOGY: CLASSIFICATION OF THINKING (ON THE 200TH ANNIVERSARY OF THE HEGEL'S LABOR PUBLISHED "SCIENCE OF LOGIC")

Summary

The “visual modeling” stage (L. Wenger) complements the classification of levels of thinking “three”, which corresponds to the “content dimension” in J. Guilford’s structure of intelligence. The categories combining of the two pairs of opposites “seeing - essence” and “appearance - sublation” reveals the genesis of the classification four stages and allows to project the dialectical method to the level of psychology: 1. Appearance of essence = visual modeling, or symbolic (intelligence). 2. Appearance of seeing = visual-active, or perceptible, behavioral. 3. Sublation of seeing = imaginative, concrete. 4. Sublation of essence = meaningful, or semantic. Similarly paired categories “form – content” and “rest – motion” build another line of development: 1. Emotions (time – in physics). 2. Values (space). 3. Knowledge (field). 4. Thinking (energy). The categorical transition from the second to the first line of development is reproduced by the Hegel’s triad.

Keywords: classification of thinking “three”, visual modeling, cubic model of intelligence by Guilford, system of dialectical and physical categories, Hegel’s triad, lines of mental development, conjoining of categories in pairs, outward and inward, appearance and sublation, seeing and essence, form and content, rest and motion, rhythm and transition.